

Algunes notes sobre els forns de Madîna Mayûrqa / Ciutat de Mallorca al segle XIII

MARGALIDA BERNAT I ROCA

Introducció

Després de l'entrada de les tropes feudals de Jaume I a Madîna Mayûrqa el darrer dia de 1229 i una vegada controlat el saqueig dels primers moments, es duqué endavant la distribució de la ciutat i de l'illa entre el rei i els diferents magnats que es plasmà en els diferents registres del *repartiment*.

En el sí de la ciutat, els obradors tengueren un paper destacat i, com ja s'ha dit en altres treballs, sembla que serviren d'element compensador en aquells casos en què els beneficiats de les donacions es poguessin sentir desfavorits pel que fa a la quantitat de terres i d'immobles rebuts.¹ Entre les instal·lacions generadores de rendes, els molins tengueren un paper particular² i entre aquelles que, a més a més, també eren generadores de béns de consum els forns tengueren un paper específic.

Aquest fet depèn tant de la seva vinculació amb la producció de blat i la molturació com de la importància que tenia el pa per a tot un segment de la població que no podia gaudir de la carn o d'altres aliments en abundància. El pa era l'acompanyant imprescindible de qualsevol altre aliment, tot seguint una pauta que predominà durant tota l'Edat Mitjana, on, malgrat tot, la preponderància de la carn o la suficient presència del peix eren indiscutibles. Ara bé, s'ha de tenir present que a la Baixa Edat Mitjana, el pa ja començava a ésser l'element bàsic de la dieta més que un complement, per acabar essent-ne el centre amb l'arribada de l'Edat Moderna.³

---

¹ M. BERNAT I ROCA: "Feudalisme i infraestructura artesanal: De Madîna Mayûrqa a Ciutat de Mallorca" (1229-1315)", *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* (BSAL d'ara al davant), 53, 1997, 27-70.

² M. BERNAT I ROCA: "Molins drapers a Ciutat de Mallorca: entre interessos polítics i econòmics", *Estudis Baleàrics*, 58/59, 1997, 127-150.

M. BERNAT I ROCA / J. SERRA I BARCELÓ: *La síquia d'En Baster (Segles XIII-XVIII)*. Quaderns de Ca La Gran Cristiana, núm. 13. Museu de Mallorca, Palma, 2000, 16-25 i 70-74.

³ F. BELTRÁN SERRANO / M. BERNAT I ROCA: "«Dels peys, ne en qual manera los deu hom usar». Alimentació i consum de peix a la Mallorca del S. XIV", *BSAL*, 55, 1999, 119-144.

M. BERNAT I ROCA: "«Avols mixtures». Sobre el control de qualitat dels aliments. Ciutat de Mallorca - S. XIV i XV", *Actes de les XIV Jornades d'Estudis Històrics Locals: La Mediterrània, àrea de convergència de sistemes alimentaris (segles V - XVIII)*, Palma, 1995, 283-298.

No deixa d'esser per tant, sorprenent que, a hores d'ara, no s'hagi fet més que alguna minsa aproximació als forns de pa de Madîna Mayûrqa⁴ i cap ni una als de Ciutat de Mallorca en el segle XIII. Ho pot explicar que, curiosament, entre la documentació dels temps immediats a la conquesta, s'hi troben poques al·lusions a aquestes instal·lacions bàsiques per a l'abastament alimentari, sense que serveixi per justificar-ho l'existència d'una cocció de pa domèstica, ja que els forns casolans també eren objecte de control.

1. Els forns de Madîna Mayûrqa

Són diversos els tipus de fonts que permeten un primer recompte del nombre de forns de Madîna Mayûrqa, però, paradoxalment, es tracta d'una documentació que es mostra molt parca en detalls, sobretot pel que fa tant a la ubicació com a la identificació d'aquestes instal·lacions, proporcionant sovint només dades indirectes.

Quadre 1:

		Cases habitades	Cases deshabitades	Horts	Obradors	forns
Porció Reial	Almudaina					1
	1	283	121	8	80	6
	2	479	152	3	80	6
	3	373	127	3	80	6
	4	357	221	3	80	6
Porcions dels Magnats	Nunó Sañç	271	67	3	80	6
	Bisbe de Barcelona	278	109	6	80	6
	Guillem de Montcada	277	62	6	80	6
	Comte d'Empúries	309	7	6	80	6
	Totals:	2.627	866	38	640	49

Tal i com passà amb el repartiment d'obradors, el nombre de forns es computà per un mòdul-base. Si en els obradors aquest va esser de 80,⁵ pels forns se n'establí un de 6, d'acord en com ho va comptabilitzar, per exemple, la versió latino-aràbiga del repartiment⁶ que dóna els resultats que apareixen en el Quadre 1, confirmant aquest mòdul 6 per equilibrar les xifres també a la recerca d'una teòrica paridad, en una pràctica que pareix que no es va aplicar pel que fa a les cases i de manera molt relativa als horts.

El cas és que, de fiar-se d'aquest recompte, es computen 49 forns per abastar una madîna a la qual els càlculs de població més ponderats atribueixen uns 25.000 habitants. Unes xifres que no deixen de cridar l'atenció i que apareixen descompensades, ja que

⁴ Mª M. RIERA FRAU: *Evolució i topografia de Madîna Mayûrqa*, Palma, 1993, 124-126.

⁵ M. BERNAT I ROCA: "Feudalisme i infraestructura artesanal: De Madîna Mayûrqa a Ciutat de Mallorca" (1229-1315)", *BSAL*, 53, 1997, 27-70.

⁶ J. BUSQUETS MULET: "El Códice Latinoarábigo del Repartimiento de Mallorca", *Homenaje a Millás-Vallcrosa*, Barcelona, 1954, [1]243- [53]295. Veure: [39]281-[41] 283.

vendrien a suposar una ratio d'uns 500 habitants per forn en una relació totalment insuficient fins i tot considerant la cocció casolana amb els tannur(s) i altres atuells diversos o els furn(s) domèstics.⁷

Un altre problema rau en què, quan es fa la lectura de la distribució d'aquests forns -principalment a partir de la versió catalana del repartiment- apareixen no poques disfuncions. Segons Mª M. Riera Frau, en el *Còdex Català*, que recull les porcions reials, es relacionen 38 forns.⁸ D'acord amb la taula anterior, al rei n'hi pertocaven 25: 24 per les quatre porcions més un en el recinte palatí de l'Almudaina. Es planteja, per tant, una diferència de 13 forns difícil d'explicar. Altres dades no fan sinó complicar-ho. En el còdex de referència es recullen dos llistats diferents com bé es pot veure en el Quadre 2: en un es fa esment de 20 noms⁹ -Relació A- i en l'altre n'apareixen fins 28 forns¹⁰ -Relació B-, indicant-se que 18 d'ells varen correspondre al monarca, cosa que contradiu clarament la versió latino-aràbiga. Contradicció que es confirma al confrontar ambdós llistats, ja que s'obté un resultat que evidencia no ja 25 forns, sinó 31. I no sembla que hi hagi duplicitat de noms per a una mateixa intal·lació, si bé no s'ha de descartar del tot aquesta possibilitat. Com es prou evident i es miri com es miri, el cert és que sempre apareix una disfunció; en aquest cas, de 7 forns.

Quadre 2:

	RELACIÓ A	RELACIÓ B	NOM ÀRAB ¹¹	SIGNIFICAT
01	Abenmarin	Dabemari	Ibn Ma`rī	antropònim
02	Algenerei		al-J.n.r.wī	gentilici
03	Ychie Aben Mahomet	Jabia Aben Mahomet	Yahyá ibn Muhammad	antropònim
04	Abenhilel	Dabinfilel	Ibn Hilāl	
05	Alaatar	Alahatar	al-'attār	l'especiaire / el perfumista
06	Abenrexit	Daberraxip	Ibn Rashīd	antropònim
07	Abenbarba	Dabenbarba	Ibn Barbar	antropònim
08	Abendinar	Davedinar		antropònim
09	Aczacath	Dalazacat	as-saqqāt	el padecer / el drapaire
10	Abenhacem	Dapnalhacen	Ibn Hasan	antropònim
11	Aczucyha /		az-zuqayq	el carreró

⁷ S. GUTIERREZ LLORET: "Panes, hogazas y fogones portátiles. Dos formas cerámicas destinadas a la cocción de pan en al-Andalus: el hornillo (*tnnr*) y el plato (*bag*)", *Lucentum*, 9-10, 1990-1991, 161-175.

S. GUTIERREZ LLORET: "La producción de pan y aceite en ambientes domésticos. Límites y posibilidades de una aproximación etnoarqueológica", *Arqueología Medieval*, 4, 1996, 237-254.

T. de CASTRO: "De nuevo sobre el tannur: un ejemplo de estudio etnohistórico de al-Andalus", *Fundamentos de Antropología*, 10-11, 2001, 285-296.

⁸ RIERA: *Evolució i topografia ...*, 124.

⁹ R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català del Llibre del Repartiment de Mallorca* [Edició a cura de ---] - Barcelona, 1983, 40v-41r.

¹⁰ SOTO: *Còdex Català*, 81v-82r.

¹¹ RIERA: *Evolució i topografia ...*, 125-126.

	Aczuheyka			
12	Alcalafat	Calafat	al-qalafat	el calafat
13	Almezgít Alazmar		al-masjid al-ahmar	la mesquita roja
14	Azzafacif	Dazafazif	az-zufayzaf	el ginjoler
15	Alfarran		al-farran	el forner
16	Aroya		'arjâ	la coixa
17	Abencalapaq		Ibn al-Qalabbaq	antropònim
18	Alaarab		al-'arab	l'àrab
19	Azzueyca	Mercat		el mercadet
20		Foro		
21		Dalugerq		
22		Dalahahanferi		
23		Daceptu	as-Sabtî	de Ceuta
24		Alcazem		
25		Cequo / Sequo		
26		Dalfageziquiri		
27		Arrial	al-riyâd	el jardi
28		Surdo		
29		Alarau		
30		Dabnalmarz	Ibn al-Mu'izz	
31		Dacapzani		

Sobre la localització d'aquests forns en la part reial, només se'n pot parlar per referències molt imprecises. D'una part, se sap que el forn del Calafat i el forn d'Ibn Hilâl serviren de fites per marcar la divisió entre les partions de la porció reial, així com també serví de referència un forn devora Bâb al-Balad -del qual s'ignora a quin del llistat correspon-, mentre que consta que un forn anomenat *de la porta de la vila* s'ubicava en algun indret d'una de les partions reials,¹² concretament la caracteritzada pel que llavors seria la Porta de Sant Antoni. Donat que Bâb al-Balad vol dir Porta de la Madîna, podria ésser que els dos darrers fossin el mateix forn. També consta que l'anomenat al-suwayqa es trobava al barri palatí de l'Almudaina¹³ i Mª M. Riera Frau el situa al creuer dels carrers d'Estudi General i Sant Roc.¹⁴

També és molt poc el que se sap de com foren distribuïts i en són una excepció preciosa el dit Ibn M'arî que es donà al paborde de Tarragona i el d'al-suwayqa, que es lliurà a l'almirall En Carroç, mentre que el conjunt format per Dalhahanferi / Dalahazafari, Dacepti, Cequo / Sequo i Dacapzani beneficiaren l'Orde del Temple. No varen ésser aquests els únics de la porció reial que acabaren en mans dels templers, ja que el 24

¹² SOTO: *Còdex Català ...*, 72v-73r.

¹³ SOTO: *Còdex Català ...*, 41r.

¹⁴ RIERA: *Evolució i topografia ...*, 122-123.

d'octubre de 1230, Ramon Daspes va vendre el que havia rebut per concessió reial a fra Bertrando Darlet, preceptor de la Casa del Temple per 120 besants de plata.¹⁵

Pel que fa a les porcions dels magnats en general, la informació és igualment prou escafida. Amb tot, es pot fer una certa excepció en relació als que varen correspondre a Nunó Sanç, tot partint d'una petita informació que ofereix la versió llatino-aràbiga del repartiment, segons ho va fer constar en el seu moment J. Busquets:

[Hornos excluidos de la demarcación del conde Nuño en el arrabal del centro]

Excluyéronse de los hornos de la demarcación (?) del conde Nuño en el arrabal del centro tres hornos, a saber: el horno de Ben Alí Alfar (?) en el Puente, el horno del Jeque contiguo a la Alcudia y el horno de los Carniceros, que son los que pasaron a Guillermo Mayor (de Moncada).¹⁶

Per altra banda, la transcripció més moderna oferta per A. Mut i G. Rosselló Bordoy, apareix com a molt més precisa i amb la concreció d'alguns detalls d'importància com les denominacions dels forns en Llengua Àrab:

Relació dels forns que varen pertocar a Nunyo Sanç a Ciutat

I restaren fora dels forns els quals eren de la demarcaió que va pertànyer al Comte Nunyo a l'araval del centre tres forns que foren el forn de 'Alí al-Fâr al pont, i el forn d'al-Shaykh (el vell) contigü al turó i el forn dels Carnicers, que són els que passaren a Guillem Major i els seus associats.¹⁷

De la lectura d'ambdós textos sembla desprendre's clarament que, en el marc de les transaccions immediates al repartiment i la redistribució de béns, dels sis forns originalment corresponents al comte del Rosselló, tres passaren a mans de Guillem II de Montcada, vescomte de Bearn, que així en totalitzà 9, si bé s'ha de tenir present l'afegitó dels *seus associats*.

2.- El forn de Ciutat de Mallorca

Les dades que afecten a la ciutat ja cristianitzada no són tan abundoses com caldria esperar. Amb tot, les que es tenen a l'abast conformen un panorama bastant clar malgrat la dispersió cronològica.

Una part d'informació prové del capbreu de Nunó Sanç, conegut per una còpia de 1304 però que recull les donacions fetes entre 1232 i 1239. Informa, en primer lloc, que

¹⁵ L. PÉREZ MARTÍNEZ: "Corpus Documental Balear (I)", *Fontes Rerum Balearium*, I, 1977, 45: Doc. 34.

¹⁶ BUSQUETS: "El Códice Latinoárabigo ...., 277.

¹⁷ A. MUT CALAFELL / G. ROSSELLÓ BORDOY [Edició facsímil, transcripció i notes de:]: *La Remembrança de Nunyo Sanç. Una relació de les seves propietats a la ruralia de Mallorca*, Palma, 1993, 182.

una d'aquestes instal·lacions, amb data de novembre de 1239, va esser lliurada a Durando de Caucellis.¹⁸ Algunes altres dades presenten els forns com a confrontants d'altres establiments. En dos casos, el forn de referència resta clar que pertanyia a Nunó Sanç, ja que es al·ludit com a *meo furno* quan el setembre de 1232 es lliurà un obrador a Guillem de Balera i la seva esposa Berengaria¹⁹ o com a *nostro furno* en relació a la *domus* donada a B. de Scola, de Girona l'octubre del mateix any.²⁰ Aquest mateix Guillem de Balera tenia un obrador, d'activitat desconeguda, confrontant amb el que s'atorgà a Ramon Fiveller.²¹ Una altra referència explícita a un forn que amb certesa era del comte del Rosselló es troba en la donació de novembre també de 1232 a Johanni Lopeti i la seva esposa Maria ja que es fa constar clarament que *excipimus furnum quod ibi est*.²² D'altres encara venen a demostrar l'existència de més d'aquestes instal·lacions relacionables amb propietats del comte del Rosselló, si bé sense que necessàriament fossin seves i ni que tans sols es trobassin en la seva porció principal.²³ Una mostra d'aquesta darrera informació en seria que l'octubre de 1233 Guillema, filla d'Anèlia, quondam, va rebre *quasdam domus in Almudayna* confrontants amb un forn²⁴ o que el 25 de febrer de 1241, Arnau Castaller va vendre a Bernat de Santa Cira un obrador i un hort, en la zona dels voltants de les drassanes que fou de Nunó Sanç i que confrontaven amb el forn d'en Bonafè.²⁵ Un altre confrontant, ja en el sí de la seva porció principal, apareix en relació al forn de Ferrer Pere de Pina i ho fa en dues ocasions: com a límit de les dues cases donades el juny de 1233 a B. Aymerici de Barcelona²⁶ i de les lliurades a Umberti de Turribus i Ferrario Picany el març de 1239.²⁷ Altres són D. Paschali i la seva esposa Sancier, receptors de *quasdam domus* l'agost de 1239, mentres que Lancellino de Euria en rebé unes el juliol del mateix any.²⁸

Aquest darrer establiment mereix un poc d'atenció per algunes coses. La principal perquè les cases que se li donaren són descrites com *domus quondam fuerunt Tafona*. No pot esser sinó una de les dues *athaones* que apareixen esmentades en el *Còdex Català del*

¹⁸ E. de K. AGUILÓ: "Capbreu ordenat l'any 1304 dels establiments y donacions fets per Don Nuno Sanç, de la seua porció" (D'ara al davant, "Capbreu ... 1"), *BSAL*, XIV, 1913, 53-62; 209-224; Reg. 430.

¹⁹ AGUILÓ: "Capbreu ... 1"; Reg. 40.

²⁰ AGUILÓ: "Capbreu ... 1"; Reg. 51.

²¹ AGUILÓ: "Capbreu ... 1"; Reg. 27.

²² AGUILÓ: "Capbreu ... 1"; Reg. 56.

²³ A més de la porció al centre de la ciutat, Nunó Sanç rebé una important dotació a la zona del port i les drassanes. Veure:

P. CATEURA BENNASSER: "Repoblación, urbanización y comercio: El puerto de Ciudad de Mallorca durante el siglo XIII", *Mayûrqa*, 21, 1985/1987, 91-99.

²⁴ E. de K. AGUILÓ: "Capbreu ordenat l'any 1304 dels establiments y donacions fets per Don Nuno Sanç, de la seua porció" (D'ara al davant "Capbreu ... 2"), *BSAL*, XV, 1913, 241-256 i 273-285; Reg. 272.

²⁵ J. ROSSELLÓ LLITERAS: *Els pergamins de l'Arxiu Parroquial de Santa Creu/I* (El pergamins ... Santa Creu/I, d'ara al davant), Palma, 1989, 18; Doc. 6.

²⁶ AGUILÓ: "Capbreu ... 2", Reg. 177.

²⁷ AGUILÓ: "Capbreu ... 2", Reg. 366.

²⁸ AGUILÓ: "Capbreu ... 2", Regs. 382 i 387.

*Repartiment*²⁹ i que denoten l'existència de tâhûna o instal·lacions de molins de sang.³⁰ Amb aquesta referència consta que almanco un d'aquests molins fou de Nunó Sanç, que es trobava *circa* Azoch, devora el sùq (= mercat), i veïnat d'un forn que s'esmenta com a propietat de Gastone; tot i que, tal volta, pugui tractar-se de Gastó VII de Bearn, fill i hereu de Guillem de Montcada mort a la batalla de Portopí. Per últim, si bé podria no esser del comte de Rosselló, es té notícia de l'existència d'un *forn de l'espital* a partir de la súplica de registre d'una donació de cases en la seva porció feta el 15 de desembre de 1270.³¹ És sabut que, en aquelles dades, eren varis els hospitals existents; emperò, en el cadastre de 1685, es fa esment d'una illeta amb el nom de forn vell de l'hospital a l'indret dels actuals carrers de l'Hospital, Pietat i Catany.³²

Pel que fa a altres porcioners, ara per ara, només es tenen algunes dades procedents precisament de Gastonet de Bearn, de la porció del bisbe de Barcelona, Berenguer de Palou, i alguna escadussera referida a Ponç Hug III, comte d'Empúries.

De Gastonet de Bearn, la informació disponible es limita a unes breus dades, de l'entorn de 1230, que parlen de com Anau d'Apiera, en nom seu, lliurà a l'Església de Mallorca [...] *decimam partem in operatoriiis de Azoch, et in uno furno, et dimidio et cixario, viotar (sic), in fexis et cixis.*³³ Tal donació es feia en virtut de les condicions imposades pel papa per a la creació del bisbat,³⁴ entre les quals hi figurava una convenient dotació econòmica, cosa que es feia molt lentament i suposà tot un seguici de problemes davant la resistència dels magnats i altres porcioners en contribuir.³⁵ En aquest mateix context, tal vegada, es pugui inserir el lliurament del comte d'Empúries d'un forn també a l'Església de Mallorca efectuat el 18 d'abril del mateix 1230.³⁶

En relació al bisbe de Barcelona, les dades igualment resulten prou diverses. Una primera és la donació de 7 de gener de 1231 feta per Bernat de Mogoda i Pere Ferer de Sabadell, en nom del bisbe, de dos albergs *sarraïnescs* a Guillem de Riudomeja i la seva

²⁹ SOTO: *Còdex Català ...*, f. 75r-75v.

³⁰ RIERA: *Evolució i topografia ...*, 124.

³¹ R. ROSSELLÓ VAQUER: *La Ciutat de Mallorca després de la conquesta de 1229* (D'ara al davant *La Ciutat de Mallorca ... 1229*), Palma, 2004, 54-55.

³² D. ZAFORTEZA Y MUSOLES: *La Ciudad de Mallorca. Ensayo histórico-toponímico/III*, Palma, 1989, 325.

³³ M. MORAGUES / J. MA. BOVER: *Historia General del Reino de Mallorca escrita por los cronistas don Juna Dameto, don Vicente Mut y don Gerónimo Alemany*, Palma, 1841, Tomo II: "Memorial ò càpbreu de çò que fou del nòbble Gasto de Beàrn, és es à Sòller, Cànarossa, é el térme de la ciutad y illa de Mallòrcha", 1000-1007. Veure: 1002. Segons consta en nota (*) i pels comentaristes del text, *fexia* vol significar *panaderia* i *cixia* equival a *silo*, *sitja* o *granero*.

³⁴ J. Mª MARTÍ I BONET: "Constitució del Bisbat de Mallorca (a. 1237)", *Set segles i mig de germanor. Esglésies de Mallorca i del Principat. Miscel·lània commemorativa*, Barcelona / Ciutat de Mallorca, 1988, 52-75.

³⁵ LL. PÉREZ MARTÍNEZ: "Els difícils inicis de l'Església de Mallorca", *Set segles i mig de germanos. Esglésies de Mallorca i del Principat. Miscel·lània commemorativa*, Barcelona / Ciutat de Mallorca, 1988, 76-86.

³⁶ PÉREZ: "Corpus Documental Balear (I)", 33: Doc. 20.

esposa Arsenda, sots cens d'un besant d'argent, amb la condició de què hi havia d'habitar i coure els pans de la casa en el forn del bisbe, sense especificar-ne quin ni a on es trobava.³⁷ De l'any següent, a 22 de novembre, es té la donació a Vidal, *nodrigat*, d'unes cases i un forn a cens de 3 masmodines.³⁸ Les altres referències són tardanes. Així i com a confrontant, hi ha diverses al·lusions al forn dels hereus de Berenguer Dameto, una del 30 de juliol de 1267, una segona de l'1 de juliol de 1268 i una altra de 25 de febrer de 1285, veïnat d'unes cases, corral, hort, sínia i safareig que, en principi, foren de Ramon Trilla.³⁹ Possiblement del bisbe de Barcelona fos l'anomenat forn de la Font, a la parròquia de Santa Creu i que es coneix per una sèrie de trasllats de 14 d'abril de 1298.⁴⁰

Per altra banda, a partir de l'Escrivania de Cartes Reials i altres fonts documentals, es té notícia de l'establiment de més forns en porció reial o en nom del monarca. La primera data de l'1 de març de 1231 i es tracta de la donació d'una casa, un hort i un forn a Ferrer de Sagranada, tot situat *infra menia civitatis prenominate in parte nostra*, si bé el forn en concret *affrontat ex una parte videlicet de ponente in cequia et in via publica, de oriente in aliis domibus vestris quas tu pro nobis tenes ratione donationes, et de circio in via publica*.⁴¹ La següent és de l'1 d'abril de 1231; es tracta d'un forn que hi havia dins del recinte palatí de l'Almudaina i fou donat a Iachesio Sancii.⁴² Aquesta notícia entra en contradicció amb el vist amb anterioritat sobre que l'aparentment únic forn d'aquest indret s'havia donat a l'almirall Carroç. O bé n'hi havia més d'un, o bé havia retornat a mans reial i es lliurà novament, ja que no sembla que fos de nova construcció.

Per a més notícies de concessions s'ha d'arribar al 20 de gener de 1268, quan Bernat Porte, fill de Bernat, establí a Arnau Avelà i Pere Forner un forn i cases, amb un cens de 4 morabatins. El forn comptava amb un utilatge de 6 posts, 2 *bugis*, una pala, una *forqueta seneca*⁴³, un *redau* –tal vegada, un raol⁴⁴–, un *escombral* –escombrall o granera- i altres ormeigs propis, amb un cens específic de 12 morabatins i una entrada de 20 sous.⁴⁵ Un altre es va produir el 24 de setembre de 1278, moment en què Renovard de Malbosc i Guillem Valentí establiren a Guillem sa Vall un forn amb cases situat dins la Ciutat de Mallorca amb 5 posts, 2 *breges*, un *calvilla* de ferro, una forca de ferro a cens de 10 morabatins,

³⁷ ROSSELLÓ VAQUER: *La Ciutat de Mallorca ... 1229*, 20.

³⁸ ROSSELLÓ VAQUER: *La Ciutat de Mallorca ... 1229*, 21.

³⁹ ROSSELLÓ: *El pergamins ... Santa Creu*, 22-23; Docs. 16 i 18; 27-28; Doc. 31.

⁴⁰ ROSSELLÓ VAQUER: *La Ciutat de Mallorca ... 1229*, 22.

⁴¹ PÉREZ: "Corpus Documental Balear (I)", 66-67; Doc. 55.

⁴² PÉREZ: "Corpus Documental Balear (I)", 68-69; Doc. 58.

⁴³ Tal vegada pugui ésser una *forca de forner* o senalla per abocar la llenya dins el forn.

⁴⁴ Es tracta d'un recipient pla, generalment de forma circular, fet de llistons o de corda i sostingut per tres o quatre cordellines convergents a un nus, penjat a un clau del sòtil del rebost i que s'emprava per a guardar-hi el pa orejat perquè no es florís; part damunt el nus dels cordells de sosteniment solia tenir un plat invertit, per a impedir l'accés a les rates i els ratolins.

⁴⁵ ROSSELLÓ VAQUER: *La Ciutat de Mallorca ... 1229*, 36.

estimat en 12 sous.⁴⁶ Un tercer tengué lloc el 12 de maig de 1289 i va esser Tomàs Mazucho, genovès i ciutadà de Mallorca, qui establí a Albert de Pavia, precisament forner, un forn, pati i casa amb terrat dins el seu alberg prop del molí que fou de Ciprès de Riglos, confrontant amb cases de Lapo Galgani i altres; l'establiment incloïa el poder fer un portal vora el peu de la seva escala, de 4 palms i quart de Montpeller. S'imposava un cens de 6 lliures, amb una entrada també de 6 lliures.⁴⁷

A ells s'han d'afegir, per una part, Na Hungria, viuda de ser Orrigo Asbergat, que el 15 de maig de 1291 establia a Guillem Cazu, genovès, d'ofici forner, un forn amb casa i pati en la parròquia de Sant Jaume, amb un cens de 16 morabatins i un quart,⁴⁸ devora del monestir dels Freres de la Penitència.⁴⁹ Finalment, es té Joan de Monteleone, genovès i ciutadà de Mallorca, a qui Acard de Mur, cavaller, procurador del rei Alfons, el 17 de febrer de 1289 concedí llicència i potestat per coure pa i altres coses en el forn que tenia en el seu alberg, exceptuant-se el bescuit, a canvi d'un cens anual d'1 morabatí d'or.⁵⁰ També Benvenguda, viuda del genovès Assopardar Assopard, el 3 d'agost de 1295, va vendre unes cases i un forn per preu de 35 L. a Gregori Saylambe, tot en el carrer dels Ases.⁵¹ Dues són les vies que dugueren aquest nom. Una el canvià pel de carrer de la Barreteria; és a dir, que es trobava propera a les Voltes del Born, a l'indret on hi hagué la porta del tercer recinte murari, tal i com ho confirmen dades de 1447, 1588 i 1680. L'altra se suposa propera a la porta de Sant Antoni i podria coincidir amb el carrer de l'Estacada.⁵² D'esser certa aquesta darrera referència, s'ha de retornar al forn de devora Bàb al-Balad, ja vist *ut supra*.

Paral·lelament a aquestes concessions de forns que s'han de suposar existents des d'època andalusina, també es donaren alguns permisos per construir-ne de nous. Així, Pere de Caldes, lloctinent reial, el 6 d'abril de 1266 concedí llicència a Mercader Forner per fer un forn en les cases que tenia vora la Palanca, jurisdicció de la Casa de Sant Jordi, on hi podia coure i bescoure pans, sotmès a cens d'una masmodina, que no s'havia de pagar fins que s'hagués construït.⁵³ El mateix feu el 24 de novembre de 1273 amb Berenguer Cantuil tot donant-li permís per construir un forn en les cases que tenia en la porció que havia estat

⁴⁶ ROSSELLÓ VAQUER: *La Ciutat de Mallorca ... 1229*, 83.

⁴⁷ ROSSELLÓ VAQUER: *La Ciutat de Mallorca ... 1229*, 135.

⁴⁸ ROSSELLÓ VAQUER: *La Ciutat de Mallorca ... 1229*, 136.

⁴⁹ Es tracta dels també anomenats «freres del sac» o «freres de la Penitència de Jesucrist», orde fundat per Joan Bo a 1200. Foren suprimits oficialment pel Concili de Lió l'any 1274, fet que no encaixa amb aquesta notícia de 1291, a no esser que només es tracti del topònim i no que efectivament subsistís el convent.

⁵⁰ ROSSELLÓ VAQUER: *La Ciutat de Mallorca ... 1229*, 131.

⁵¹ ROSSELLÓ VAQUER: *La Ciutat de Mallorca ... 1229*, 161.

⁵² D. ZAFORTEZA Y MUSOLES: *La Ciudad de Mallorca. Ensayo Histórico-Toponímico III*, Palma, 1989, 109-110.

⁵³ ROSSELLÓ VAQUER: *La Ciutat de Mallorca ... 1229*, 171.

dels Homes de Barcelona a canvi del cens d'una masmudina i sisena part del lluïisme al rei.⁵⁴

Anys més tard, es té, per una banda, com el lloctinent reial Berenguer Arnau d'Illa autoritzava a Guillem Dorcha a fer un forn en la seva casa, també en la partida dels Homes de Barcelona, a cens d'un morabatí i entrada de 20 sous, més el sisè de lluïisme al rei en cas de venda o establiment;⁵⁵ per altra part, el 6 d'octubre de 1284, Arnau Burgues, batle de Mallorca, atorgà llicència, previ pagament de 20 sous, a Guillem Artar per fer el mateix a la casa que tenia devora la Palanca, en nom de Lapo Galgani, florentí, tot rebent autorització per coure i bescoure pans i fer bescuit, amb un cens anual d'1 morabatí alfonsí d'or fi i de bon pes a pagar a partir de la construcció del forn.⁵⁶

Altres referències informen de l'existència de més forns en la part reial per esser confrontants d'altres immobles, sense que es pugui saber si coincideixen amb els fins ara esmentats o si s'han de considerar com a elements nous. Així, el 28 de febrer de 1271, Arnau Moixil establí a Arnau de Pins, bascó, un obrador amb algorfa i arcades situat a la Plaça de la Quartera de la Ciutat de Mallorca que confrontava amb el forn de Bernat Blancas⁵⁷ i el 17 d'abril de 1293 Jaume de Bissanya, genovès i ciutadà de Mallorca, procurador de Frederic de Magdalena, i muller Isabela veneren a Pere Tintorer, sabater, unes cases a Ciutat de Mallorca, devora la Llonja dels Genovesos, confrontant amb el forn de Berenguer Burguet.⁵⁸ Un altre exemple de referència indirecta data del 22 d'abril de 1284, quan Guillema, viuda de Martí Peris de Si, cavaller, i Bernat de Verí, tutors testamentaris de Ferrando Peris, establiren a Pere Oliver la mitat d'un solar o pati per edificar cases, solar on hi havia un forn i confrontava amb les cases de mestre Joan, físic.⁵⁹

Una darrera notícia és de 13 d'agost de 1291 i informa de com Jacob Deduci, jueu, i muller Nuna veneren a Guerau de Marina, notari, unes cases, obrador, algorfa i corral dins Ciutat de Mallorca, a la costa del forn de n'Escala, per preu de 120 lliures que havien adquirit a Pere Argenter.⁶⁰ Hi ha la possibilitat de què aquest forn dugués tal nom per Bernat Escala qui el 10 de març de 1244, juntament amb la seva esposa Guillema, va vendre a Maria Pascual i el seu fill Ramon un rafal establert a Pere Calafat i la tercera part de l'alqueria de Deià, amb reserva de fadiga i senyoria a favor del monestir de Santa Maria de La Real, per valor de 2.500 sous melgaresos.⁶¹ S'ha d'afegir que, d'una banda, se'l

⁵⁴ ROSSELLÓ VAQUER: *La Ciutat de Mallorca ... 1229*, 70.

⁵⁵ ROSSELLÓ VAQUER: *La Ciutat de Mallorca ... 1229*, 100.

⁵⁶ ROSSELLÓ VAQUER: *La Ciutat de Mallorca ... 1229*, 132.

⁵⁷ ROSSELLÓ VAQUER: *La Ciutat de Mallorca ... 1229*, 45.

⁵⁸ ROSSELLÓ VAQUER: *La Ciutat de Mallorca ... 1229*, 151.

⁵⁹ ROSSELLÓ VAQUER: *La Ciutat de Mallorca ... 1229*, 93.

⁶⁰ ROSSELLÓ VAQUER: *La Ciutat de Mallorca ... 1229*, 137.

⁶¹ A. MORA / L. ANDRINAL (1982) [Abaciologi i edició a cura de: ---] *Diplomatari del Monestir de Santa Maria de La Real de Mallorca/I: 1232 - 1360*. Palma, 249-251: Doc. 33.

coneix com a titular d'una alqueria al terme de Catí⁶² i que, per altra, el 12 de novembre de 1268 va fer donació *inter vivos* a favor del monestir de Santa Margalida –sembla que molt proper al forn en qüestió– de tots els béns que tenia a l'alqueria de Fornalutx (Sóller), en porció de Gastó de Bearn amb motiu de la professió religiosa de la seva filla Blanca.⁶³

D'entre tota aquesta sèrie de notícies es poden extreure alguns detalls dignes de comentari, malgrat puguin parèixer intrascendents. Per començar, la presència d'italians com a titulars de forns o de propietats on se n'hi bastiren. En concret, un florentí, Lapo Galgani, i els genovesos Tomàs Mazucho, Joan de Monteleone, Guillem Cazu, Jaume de Bissanya i Gregori Seylembe, per més que, com s'ha vist, part d'ells consten com ciutadans de Mallorca.

De la comunitat florentina a Ciutat de Mallorca poc es pot dir per no estar estudiada. Ara bé, de Lapo Galgani en concret se sap que era argenter i que tenia un important patrimoni immoble.⁶⁴ En canvi, sí que hi ha algun coneixement sobre la genovesa. Sembla que, en època andalusí, ja estava ben assentada i ho demostrarien alguns topònims rurals com el rahal Algenuí de Sineu⁶⁵ o els urbans de la Bâb Hidjñawí⁶⁶ i la mesquita ad-Hidjñawí,⁶⁷ -dos indrets que se suposen relacionats⁶⁸ - si bé hi ha no pocs dubtes sobre l'ètim d'aquests noms pel quals s'ha suggerit un origen guineà.⁶⁹ El cert és que Jaume I, el juny de 1230, amb part de l'illa encara per conquerir, ja havia regulat les relacions amb la república de Gènova mitjançant un tractat amb Andres de Capharo en qualitat de nunci i legat.⁷⁰ Tres anys més tard concedí a l'ambaixador genovès Humbert de Volta que poguessin tenir cònsols en totes les ciutats del seu regne i institucionalitzà la seva presència a Mallorca amb el reconeixement d'Otger de Mazanello com a primer cònsol.⁷¹ Immediatament, el 27 de maig de 1233, Nunó Sanç dispensà la seva protecció a aquesta comunitat, tot fent-ne promesa a Humbert de Volta.⁷² A més a més, el *septimo kalendas* de juliol de 1233 els donà part de l'antic sùq -mercat- amb la condició de què hi havien d'ubicar la Llonja dels Genovesos i de bastir-hi tot tipus d'edificacions en un termini de

⁶² ROSSELLÓ VAQUER: *La Ciutat de Mallorca...* 1229, 201.

⁶³ J. ROSSELLÓ LLITERAS: *Els pergamins de l'Arxiu Parroquial de Santa Eulàlia/I*, Palma, 1999, 71: Doc. 53.

⁶⁴ ROSSELLÓ VAQUER: *La Ciutat de Mallorca ... 1229*, 67, 75 (figura com a Lapo, argenter), 93, 94, 105 i 165.

⁶⁵ SOTO: *Còdex Català ...*, f. 58v.

⁶⁶ RIERA: *Evolució i topografia ...*, 75: Lletra c de la Fig. 17.

⁶⁷ SOTO: *Codex Català ...*, ff. 43r, 44v i 80v.

⁶⁸ RIERA: *Evolució i topografia ...*, 87.

⁶⁹ M. BARCELÓ: "Notes berbers i saharianes entorn del *sharq al-Andalus*" in *Sobre Mayûrqa*. Museu de Mallorca. Quaderns de Ca La Gran Cristiana, 2, Palma, 1984, 133-141. Veure: 138.

⁷⁰ PÉREZ: "Corpus Documental Balear (1)", 33-34: Docs. 21 i 22.

⁷¹ L. PÉREZ MARTÍNEZ: "Corpus Documental balear (3)", *Fontes Rerum Balearium*, II, 2, 1978, 185(269): Doc. 312.

⁷² PÉREZ: "Corpus Documental balear (3)", 189(273): Doc. 330.

cinc anys.⁷³ Per la seva banda, l'infant Pere de Portugal també els afavorí i el 17 de maig del mateix any els hi havia lliurat un important conjunt que, a més de cases, solars i una mesquita, incloïa un forn, tot en alou franc.⁷⁴

D'entre els genovesos relacionats amb forns, mereix un esment particular el nom de Gregori Seylambé, iniciador d'una família marcada per la seva capacitat d'escalada social a partir del comerç i la navegació. Per exemple, se'l troba documentat el *V kalendas marcii* de 1284 com a patró d'una nau que havia de realitzar una travesia entre el Regne de Mallorca i la República de Gènova, en companyia de Jaume de Cercomiya i avalat per Pere Draper.⁷⁵ Per altra banda, el 8 d'agost de 1294, Orger Paravizini, ciutadà de Gènova, li va vendre unes cases, per 100 lliurs, que ell, a la vegada, havia comprat a Pere Saylambe i muller Constança i 12 diners censals sobre un tros de terra que havia estat de Tomàs Saylambe.⁷⁶ Com ja s'ha vist, no és l'únic negoci que realitzà amb altres genovesos i la diferència de grafies no ha d'enganyar, donada la dubitativa ortografia de l'època. Un fill del mateix nom apareix com a plenipotenciari del rei Sanxo de Mallorca en la signatura del tractat amb el Regne de Bújia de 1318.⁷⁷ A 1327, consta que un Gregori Sallambé ja havia assolit el cavalleratge.

No era aquest l'únic genovès assentat a Mallorca i vinculat amb la mar. Tal vegada sigui aquesta circumstància la que expliqui el permís o la restricció pel que fa al coure bescuit o pa cuit dues vegades perquè es conservi molt de temps i que servia per a proveir els vaixells. No s'autoritza a Joan de Monteleone, genovès, però sí a Guillem d'Atar, que explotava el forn en nom del florentí Lapo Galgani, per més que tots dos havien de satisfer un cens considerable i quasi equivalent. Gràcia de bescoure es concedí també a Mercader Forner, però no consta la seva nacionalitat.

Per altra banda, no deixa d'esser rellevant que aparegui Berenguer Burguet com a propietari d'almanco un forn. Aquest personatge, membre d'una família de drapers de Barcelona, va acudir a la conquesta de Mayúrqa, i va esdevenir en el genearca d'una branca mallorquina, arribant un dels seus descendents, del mateix nom, a casar amb Nicolaua, filla natural de Sanxo de Mallorca i de Blanca de Montreal. En el repartiment de 1232, Berenguer Burguet va rebre una important dotació arreu de l'illa i en el conjunt de la urbana, els obradors hi tenien un paper destacat.⁷⁸ Resulta ben evident que tant Berenguer

⁷³ AGUILÓ: "Capbreu ... 1", 241-256: Ref. 219.

⁷⁴ PÉREZ: "Corpus Documental Balear (3)": Doc. 329.

⁷⁵ A. RIERA MELIS: "La «Llicències per a barques» de 1284. Una font important per a l'estudi del comerç exterior mallorquí del darrer quart del segle XIII", *Faventia*, 2/2, 53-73. Veure: 71 - Reg. [54].

⁷⁶ ROSSELLÓ VAQUER: *La Ciutat de Mallorca...* 1229, 153-154.

⁷⁷ E. DE K. AGUILÓ: "Tractat de pau entre el rei de Mallorca Don Sanxo i el de Bugia Boyhahia Abubeche, firmat a Mallorca pels seus representants Gregori Sallambé de una part i Mohamat Abdellàben Acet de l'altre, dia 23 de novembre de 1312", *BSAL*, XV, 1914, 218, 225-227 i 233.

⁷⁸ BERNAT: "Feudalisme i infraestructura ...", 43-44.

Burguet i altres titulars de forns –com Bernat Escala o qualsevol dels genovesos– actuaven en qualitat de senyors dels forns, essent altres persones les que realitzaven la feina. No es tracta de cap circumstància excepcional, tota vegada que pràcticament totes les activitats comptaven amb la presència d'aquesta figura, fos quina fos la producció,⁷⁹ donant-se en fins i tot en les que res tenien a veure amb la feina de menestrals.⁸⁰

En aquest sentit, Guillem Cazu, que sí es diu explícitament que era forner, vendria a ésser una excepció, tant i més quan l'establiment el feia la viuda de ser Orrigo Asbergat. D'aquest personatge se'n tenen molt poques dades. Consta, per exemple, que amb motiu de la venda d'un casal molí a la síquia de Canet, porció del comte d'Empúries, per part de Domingo de Montblanc a Enric Albergat (=Asbegat?) per preu de 60 sous, ser Ulrigo (sic) va rebre 20 sous.⁸¹ Per altres referències, ve a engrossar la llista de genovesos. Com a tal consta tant en els confrontants de la compra de la mitat d'una casa per part de Guillem de Puculull duta a terme el 12 de maig de 1278,⁸² com en la compra que ell mateix feu d'unes cases a Obert de Golea, procurador de Jaume Foyner, ciutadà de Gènova, per 7 lliures i cens d'una lliura de pebre.⁸³

⁷⁹ M. BERNAT I ROCA / J. SERRA I BARCELÓ: "El forn de vidre del carrer de Can Burgos. Nòtules per a l'estudi del vidre medieval i postmedieval a Mallorca". *BSAL*, 48, 1992, 91-114 + làm.

M. BERNAT I ROCA: "L'Ofici de Ferrers. Algunes referències històriques (S. XIII - XVII)", *BSAL*, 49, 1993, 169-216.

M. BERNAT I ROCA / J. SERRA I BARCELÓ: "Ceràmica medieval cristiana: entre la pervivència andalusina i la tradició cristiana", *Actes del IV Congrés d'Arqueologia Medieval Espanyola*, Tom III - Alacant, 1994, 825-831.

M. BERNAT I ROCA: "De la companyia al monopoli: El cas dels tints (S. XV)". *Afers*, IX/18, 1994, 443-460.

M. BERNAT I ROCA: Els "III mesters de la llana: Paraires, Teixidors de Llana i Tintorers. Ciutat de Mallorca, segles XIV-XVII, Palma, 1995, 160-168.

M. BERNAT I ROCA / J. SERRA I BARCELÓ: "Els gerrers d'Inca al S. XVII. La renovació d'una artesania", *Actes de les II Jornades d'Estudis Locals d'Inca*, Inca, 1995, 209-236.

M. BERNAT I ROCA / J. SERRA I BARCELÓ: "Gerrers, Ollers i Teulers a Ciutat de Mallorca (Segles XVI - XVIII)", *Actes de les XV Jornades d'Estudis Històrics Locals: Transferències i comerç de ceràmica a l'Europa mediterrània (segles XIV-XVII)*, Palma, 1997, 455-476.

M. BERNAT I ROCA: "Feudalisme i infraestructura artesanal: De Madfna Mayúrqa a Ciutat de Mallorca" (1229-1315)", *BSAL*, 53, 1997, 27-70.

M. BERNAT I ROCA: "Molins drapers a Ciutat de Mallorca: entre interessos polítics i econòmics". *Estudis Baleàrics*, 58/59, 1997, 127-150.

M. BERNAT I ROCA / J. SERRA I BARCELÓ: *La síquia d'En Baster (Segles XIII-XVIII)*. Museu de Mallorca. Quaderns de Ca La Gran Cristiana, núm. 13, Palma, 2000, 16-25.

⁸⁰ M. BERNAT I ROCA / J. SERRA I BARCELÓ: "«Folles fembres bordelleres» (Ciutat de Mallorca, Segles XIV-XVI)", *Actes de les XVIII Jornades d'Estudis Històrics Locals: Al tombant de l'Edat Mitjana*, Palma, 2000, 213-249.

⁸¹ ROSSELLÓ VAQUER: *La Ciutat de Mallorca... 1229*, 66.

⁸² ROSSELLÓ VAQUER: *La Ciutat de Mallorca... 1229*, 86.

⁸³ ROSSELLÓ VAQUER: *La Ciutat de Mallorca... 1229*, 200.

3.- La comercialització del pa

Uns aspectes força interessants són els relacionats amb la cocció i la venda del pa, el coneixement dels llocs on es feia aquesta venda, qui eren els venedors, intentar apropar-se als preus, etc. Si pels primers temes es compta amb alguna informació, bastant més conflictiu, com es veurà, és la que es pot relacionar pel que fa als preus. En qualsevol cas, les notícies a l'abast s'han de veure com el resultat d'uns costums reiteradament practicats en el nou Regne de Mallorca.

Bona part de la normativa que regulava alguns d'aquests aspectes, amb l'interès per controlar les corresponents infraccions, cau en certa mesura dins del marc de les causes civils i ja en la *Carta de Franquesa* hi ha referències a alguns d'ells, que eren responsabilitat, en principi, del veguer. Per exemple, el pes de cada peça de pa era una de les majors preocupacions, de tal manera que el seu control estava previst a la pròpia *Carta de Franquesa* i en el capítol 21 es recull el següent: *Flequera si vendra pa de menys pes ho sia posada el costel o do V sols dels quals aia les dues parts la cort, el mur la terça part.* En un sentit més general, el capítol 20 ja es parla del control al qual han d'esser sotmesos els revenedors de vi i farina pel que fa a les falses mesures; i el capítol 22 xerra del pes de senyor rei en relació al vi, l'oli i altres coses venals, així com a la prohibició de vendre a més preu de l'autoritzat. Ambdues disposicions es poden considerar aplicables a la venda de pa, encara que només sigui de forma indirecta.⁸⁴

Fonts més tardanes, ja que s'han de datar de les darreries del segle XIII,⁸⁵ parlen de quins dies específics no havien de funcionar els forns: eren els diumenges i el Divendres Sant, amb ordre explícita de respectar els descans festiu. També informen sobre el *dret de coure qualsevol pa així fet de forment com de qualsevol altres grans o de mestall*, fixant-ho en un pa de cada vint. Si la quantitat de peces dutes a coure no arribava a aquesta xifra s'estipulava que *sia presa la quantitat de pa en pasta conforme als pans que seran al compte desus dit.*

En aquestes disposicions, com es veu, es fixa el que s'anomenava *dret de puga* o *puja*: la part dels pans cuïts que restava en mans del forner. Es tractava d'una forma de

⁸⁴ PÉREZ: "Corpus Documental Balear (1), 59-66: Doc. 54.

⁸⁵ Les dades principals que aquí s'exposaran procedeixen del Còdex 28, custodiat a l'Arxiu del Regne de Mallorca. Té per títol complet el de *Libre de privilegis, stabliments e ordinations del molt magnífich Mostaçaf de la Ciutat i Regne de Mallorca*. La descripció paleogràfica i l'anàlisi de la importància d'aquest còdex ja es va fer en un altre lloc. Veure:

M. BERNAT I ROCA: "«Sens licència de Mostaçaf», Hipòtesi sobre l'ofici a la Mallorca del S. XIII (1230-1300)", Actes de les XVI Jornades d'Estudis Històrics Locals: El Regne de Mallorca a l'època de la Dinastia Privativa, Palma, 1998, 291-311.

pagament per la feina de cocció i per la llenya emprada per cremar.⁸⁶ Aquest costum, que era general a tot indret amb lleugeres variacions, perdurà llarg temps⁸⁷ i sembla que, segons a on, no només s'aplicava al pa.⁸⁸

Altre aspecte era el de coure panades o cassoles que s'havien de cobrar al preu d'una *mealla* o malla, moneda ínfima, de valor de mig diner. Qualsevol infracció d'aquestes disposicions podia esser sancionada amb un ban de 10 sous i s'havia de restituir el que hagués pres de més. Aquest càstig podia veure's augmentat *si algun forner perdra* (sic, per *prendra*) *o gastara o qual viandes o coses que sien portades per coure al forn o pendra mes del que deu prendre*. En un termini de tres dies s'havia d'avisar al mostassaf i el forner es veia obligat a pagar el doble de tal manera que es ves *corregut e castigat de la sua malicia o perseverança en mal*.⁸⁹

Val a dir que part de les intervencions del mostassaf molt probablement se solaparen i/o derivaren de les que eren pròpies dels anomenats jurats partidors,⁹⁰ denominació que els vincula sens dubtes amb l'abastament dels queviures en general i del gra en particular.

Molt relacionat amb aquestes obligacions és té una intervenció de l'any 1262 que permet veure com s'intentava dur endavant un control estricte de la relació pes / preu d'acord amb les oscil·lacions del preu del blat.⁹¹ Tot resumint el que es dictava en aquestes disposicions -que és el que es pot veure en el Quadre 3-, s'obté un panorama que reflexa amb claredat les fortes oscil·lacions a què es trobava sotmès el preu del blat i com aquestes influïen no tant en el marge de benefici que s'autoritzava als flequers, amb una constant d'1 sou de diferència, com en la quantitat d'unces de pa que havia de rebre el comprador. Efectivament, les peces de pa disminuïen de pes a mesura que pujava el preu de la quartera de blat i d'acord amb les diferents qualitats: *pan albo* o pa blanc, *pan ros* o fet de la flor del

⁸⁶ Sembla que més modernament també, a certes comarques (Panadès, Ribera d'Ebre i algunes de València) es dona el nom de pa de puga al que els clients del forn cedien al forner i que després se solia vendre a poc preu a les famílies pobres.

⁸⁷ A. PONS: *Libre del Mostassaf de Mallorca*, Palma, 1949, 128. Així, en els *Capitols del Forners*, del segle XV, a l'article 3, h consta: *Que algun foner no gos pendre puja de pa de forment mes de la vintena, e emestall a la setzena, e ordi a la dotzena*.

⁸⁸ N. SESEÑA: *Cacharrería popular. La alfarería de basto en España*, Madrid, 1997, 228. A certes contrades, de cada 250 *cántaros* que es duïen a coure a un forn aliè, 9 eren pel gerrer de qui fos aquesta instal·lació.

⁸⁹ ARM, Còdex 28, 65-65v. *Rubrica dels flaquers*. Pel que fa als dies de no coure, s'ha de tenir present que se'ls han de sumar els que eren d'aturada general per a totes les activitats. Veure:

ARM, Còdex 28, 110v-112v: *Rubrica de guardar els diumenges e festes manades per la Sancta Mare Sglesia*.

⁹⁰ PONS: *Libre del Mostassaf...*, XXII

⁹¹ [E. PASCUAL / E. DE K. AGUILÓ]: "Dels flaquers (1262)", *BSAL*, IV, 1892, 215-216.

segó o que en contenia per la qual cosa era d'un color més fosc⁹² i el *pan cum toto* que s'ha de considerar com a l'integral.

Quadre 3

Preu de la quartera de blat (en sous)	Preu de venda pel flaquer (en sous)	Quantitat a entregar (en unces)		
		PAN ALBO	PAN ROS	PAN CUM TOTO
3	4	24	26	36
4	5	20	22	30
4,5	5,5	18	20	27
5	6	16	18	24
5,5	6,6	15	17	22
6	7	13	16	20
6,5	7,5	13	15	15,5
7	8	12	14	16 ⁹³
7,5	8,5	11	13	16,5
8	9	10,75	12,5	15,75
8,5	9,5	9,75	11,75	15,75
9	10	9,75	11,75	14,75

El que crida l'atenció, emperò, són les proporcions i el ritme en els quals disminuïa el pes. No es tracta només de què a major preu es lliurassin menys unces, sinó que es detecta clarament com, per una banda, es donava una vertadera especulació del gra pel que fa al preu de la quartera, que es preveïa entre els 3 i el 9 sous, i per altra part com la decreixent quantitat d'unces anava en detriment de les classes menys afavorides, consumidores de les qualitats inferiors.

Com s'ha vist, la venda de les peces de pa estava en mans dels flaquers i el més freqüent és trobar flaqueres. Per les notícies disponibles, se sap que existia una plaça on uns i altres tenien les taules o bancs de on vendre. Així, el 14 de juliol de 1267, Bernat Roig i muller Naurenga veneren a la dona Picasal una taula a la plaça prop de la Carnisseria de Ciutat de Mallorca, confrontant amb altres taules, per preu de 20 sous, tot dient-se que era el lloc on es venien els pans.⁹⁴ El mateix feren Pere de Marmortes i muller Berenguera quan el 20 de novembre de 1268 veneren a Ramon Guili i muller Margarida una taula a la

⁹² Tal volta, se'l pugui identificar amb l'anoment pa de prims, que és el fet de la flor del segó; és a dir, el resultat de quan la farina ha passat per primera vegada pel sedàs.

⁹³ La transcripció posa *XVIII*, però resulta discordant respecte de la seriació de preus, cosa que ve a suggerir la lectura indicada.

⁹⁴ ROSSELLÓ VAQUER: *La Ciutat de Mallorca ... 1229*, 178.

mateixa plaça, per 38 sous.⁹⁵ Idèntica localització es dona per la taula que el 18 de maig de 1271 Guillem Pascual, viuda d'Esteva Darder va vendre a Guillem de Lleida, sabater i la seva muller Bartomeva, aquesta vegada per 31 sous,⁹⁶ per la que Pereta, viuda de Berenguer de Muntsó, va vendre a Romeu sa Costa, amb dret a tenir un paner, per un preu de 25 sous⁹⁷ i la que vené, impelida per la fam, Benvenguda, muller de Guillem Jofre, a Jaume Cuc el 22 de novembre de 1278 per 35 sous⁹⁸ o per la taula i mitja de Martí ses Dous que el 4 de febrer de 1293 comprà Bernat Vaquer, juntament amb unes cases i obrador, pagant-ne 25 L.;⁹⁹ semblant és una altra venda feta per la ja esmentada Pereta, viuda de Berenguer de Montsó, el 4 d'abril de 1297, a Cervera, viuda de Jaume Riba, d'una taula de vendre pa per 20 sous.¹⁰⁰

Aquestes fites conduïxin a parlar de la que va esser coneguda com a Plaça del Pa que es trobava a les immediacions de l'església de Santa Eulàlia i que sembla haver-se de situar a l'indret de l'actual Carrer de la Bosseria,¹⁰¹ efectivament veïnat de la carnisseria major que es trobava al que ara és la Plaça de Palou i Coll.¹⁰²

A més de la ubicació, se sap que els propietaris d'aquestes taules no necessàriament havien d'esser foners ni flaquers. Ho denota que el 28 de juliol de 1273, el sabater Guillem de Lleida venes a Arsenda, muller de Ramon de Sant Hilari, una taula o banc on es ven pa, confrontant amb l'obrador de Na Provençala i altres dues taules per 31 sous.¹⁰³ Altres dades, en canvi, confirmen que els titulars d'aquests punts de venda sí eren els mateixos que elaboraven el pa. És el cas d' Arsenda Fornera, tal vegada la mateixa que comprà la taula a Ramon de Sant Hilari, que el 21 de juliol de 1270 va fer donació entre vius a R. (sic) d'una taula a la plaça on venien pa, sotmesa a cens d'un morabatí i confrontant amb la taula de na Picasal i cases de na Provençal, *femina*.¹⁰⁴

Altre aspecte interessant que evidencia aquesta sèrie de dades és la relativa uniformitat dels preus de venda de les taules o bancs, que oscil·la entre un mínim de 20 sous i un màxim de 38 sous, sense que sembli que la data de l'operació tenguí res a veure. Tal volta, les diferències de preu s'hagin de cercar en altres factors com la grandària de les taules –ja s'ha vist com es feia una venda d'una i mitja–, la situació que la fes més accessible als clients o altres condicions com la de poder tenir paners, com s'ha vist en el

⁹⁵ ROSSELLÓ VAQUER: *La Ciutat de Mallorca ... 1229*, 183.

⁹⁶ ROSSELLÓ VAQUER: *La Ciutat de Mallorca ... 1229*, 57.

⁹⁷ ROSSELLÓ VAQUER: *La Ciutat de Mallorca ... 1229*, 82.

⁹⁸ ROSSELLÓ VAQUER: *La Ciutat de Mallorca ... 1229*, 84.

⁹⁹ ROSSELLÓ VAQUER: *La Ciutat de Mallorca ... 1229*, 159.

¹⁰⁰ ROSSELLÓ VAQUER: *La Ciutat de Mallorca ... 1229*, 166.

¹⁰¹ D. ZAFORTEZA Y MUSOLES: *La Ciudad de Mallorca. Ensayo Histórico-Toponímico/V*, Palma, 1988, 9-11.

¹⁰² D. ZAFORTEZA Y MUSOLES: *La Ciudad de Mallorca. Ensayo Histórico-Toponímico/I*, Palma, 1989, 391-409.

¹⁰³ ROSSELLÓ VAQUER: *La Ciutat de Mallorca ... 1229*, 74.

¹⁰⁴ ROSSELLÓ VAQUER: *La Ciutat de Mallorca ... 1229*, 50.

cas de Romeu sa Costa. Tots aquest elements es possible que influïssin de manera determinant en la rendibilitat i sí justificarien la demanda d'un major o menor preu per part del qui efectuava la venda.

Ciutat de Mallorca, 20 d'abril de 2006

RESUMEN

En el contexto del *repartiment* de lo que fue Madina Mayûrqa, los hornos tuvieron un importante papel y fueron entregados de manera diferenciada de otros *obradores*. Con este trabajo se quiere recuperar la memoria de los hornos de época andalusí, a quienes fueron entregados y como se incrementó su número de acuerdo con los intereses de los conquistadores feudales. Así mismo, se hace una aproximación a los lugares de venta del pan y a las personas encargadas de ello, los *flaquers* y las *flaques*.

ABSTRACT

In the context of *repartiment* of which it was Madina Mayûrqa, the furnaces had an important paper and were given of way differentiated from other *obradores*. With this work it is wanted to recover the memory of the furnaces of *andalusí* time, to those who were given and as its number in agreement with the interests of the feudales conquerors were increased. Also, an approach to the places of sale of the bread and to the people in charge of it becomes, *flaquers* and the *flaques*.